

**การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตรข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้
โดยการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกร: กรณีศึกษาเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืน
ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด**

**Improving the potential of farming networks to increase the quality
of jasmine rice: A case study of sustainable agriculture network
in Tambon Nong Khaen of Pathumrath district, Roi Ed province**

วิระเดช นารินทร์¹

รองศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญณี แนนรท²

บทคัดย่อ

การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตรข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้โดยการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกร: กรณีศึกษาเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืน ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ดมี วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวทางพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคน 2) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและความต้องการของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืน และ 3) เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิของเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคนเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้นำและสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคน จำนวน 6 คนใช้การสัมภาษณ์และสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถอดบทเรียน นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เชิงคุณภาพและนำเสนอเชิงพรรณนาความ

ผลการศึกษาพบว่า

1. แนวทางพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกรพบว่ากลุ่มเกษตรกรได้จัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพเป็นรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน พร้อมทั้งสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์โดยการบรรจุในกล่องที่สวยงามและได้แปรรูปเป็นผงพอกหน้าข้าวหอมมะลิและปัจจุบันกำลังพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์หลายรายการมีการจัดจำหน่ายในชุมชน การออกร้านและวางขายให้แก่นักท่องเที่ยว
2. ปัญหาอุปสรรคและความต้องการของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคน ในการเพิ่มมูลค่าข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ได้แก่ ปัญหาการใช้สารเคมีปัญหาด้านทัศนคติของชาวนา ปัญหาการขาดเงินทุนและปัญหาการขาดความรู้ด้านการรวมกลุ่มเกษตรกร
3. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักสรุปได้ว่าควรมีการรวบรวมสมาชิกให้ได้ครอบคลุมทั้งตำบล และควรมีการรวมกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิในรูปแบบที่หลากหลาย

คำสำคัญ : เครือข่ายเกษตรกร, การสร้างมูลค่าข้าวหอมมะลิ, เกษตรกรยั่งยืน

¹ นักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

² อาจารย์ประจำวิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

Abstract

The research had the following objectives: (1) To study ways of building capacity of a sustainable agricultural network to add value to products by conducting a case study of the Tambon Nong Kaen network in Pathumrat District, Roi-et Province; (2) To study obstacles and needs of the agricultural network; and (3) To present recommendations on improving the network in adding value to its produce. Data were collected from leaders and members of the sustainable agriculture network in Tambon Nong Kaen (6 persons) using focus group discussion.

The results:

- 1) The network is operating efficiently and was set up in the model of a cottage industry. The network adds value to the jasmine rice through attractive packaging in a solid container, and has processed jasmine rice into a cosmetic face powder. The network is expanding its product line and has plans to open a shop to sell products to locals and tourists.
- 2) One of the problems of the network concerns the use of chemicals in the production process. The network has a shortage of capital to invest in product improvement. There is a lack of knowledge about managing an agricultural network.
- 3) Recommendations to add more value to the network's products include the need to expand network membership to cover the entire Tambon. There is a need to expand the variety of the network products.

Keywords : Farming networks, increase the quality of jasmine rice, sustainable agriculture .

บทนำ

ข้าวเป็นพืชที่มีความสำคัญของประเทศและสังคมไทยอย่างยิ่ง มีพื้นที่ปลูกกว่า 60 ล้านไร่ และมีครัวเรือนชาวนาประมาณ 3.72 ล้านครัวเรือน หรือประมาณ 17 ล้านคนที่ยังชีพโดยมีข้าวเป็นพืชอาหารหลัก นอกจากนี้ยังเป็นสินค้าส่งออกนำเงินรายได้เข้าประเทศประมาณปีละ 200,000 ล้านบาท ดังนั้น ข้าวจึงเป็นพืชอาหารหลักและมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตคนไทยมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นแหล่งก่อเกิดวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับข้าวและชาวนา (กรมการข้าว, 2558) แนวโน้มในอนาคตข้าวจะเป็นสินค้าที่มีบทบาทมากในเวทีการค้าระดับโลก เนื่องจากเป็นธัญพืชที่นิยมบริโภคอย่างกว้างขวาง ดังนั้นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ข้าวจึงเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะส่งผลให้ข้าวมีราคาดีขึ้นซึ่งจะเป็นผลดีต่อชาวนาผู้ผลิตข้าว

ข้าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลก เนื่องจากประชากรครึ่งโลกบริโภคข้าวเป็นอาหารหลักโดยมีการบริโภคข้าวสารปีละกว่า 400 ล้านตัน และอัตราเฉลี่ยการขยายตัวเพิ่มขึ้นทุกปีขณะที่ด้านการผลิตมีประเทศที่ผลิตข้าวเป็นหลัก 8-9 ประเทศ เช่น จีน อินเดีย อินโดนีเซีย ไทย บังกลาเทศ เวียดนาม พม่า ฟิลิปปินส์ เป็นต้น แต่มีเพียง 2 ประเทศหลักที่ส่งออกข้าวเป็นปริมาณมาก คือ ไทยและเวียดนาม แต่มีใช้ว่าประเทศไทยจะไม่มีปัญหาอุปสรรคในการส่งออกข้าว ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบันประเทศเวียดนามส่งออกข้าวได้ใกล้เคียงกับประเทศไทย ประเทศเวียดนามมีข้อได้เปรียบกว่าประเทศไทย คือต้นทุนต่ำกว่าทางด้านแรงงานและทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดินมีความอุดมสมบูรณ์ ประเทศเวียดนามมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในการปลูกข้าวอย่างจริงจังตั้งแต่ปี 2532 ทั้งที่มีพื้นที่ปลูกข้าวน้อยกว่าไทยกว่าครึ่งแต่สามารถปลูกข้าวได้ประมาณ 7

ครั้งในรอบ 2 ปี ผลผลิตข้าวเฉลี่ย 550 - 560 กิโลกรัม ต่อไร่ โดยเปลี่ยนสภาพจากประเทศผู้นำเข้าข้าวมา เป็นประเทศผู้ส่งออกข้าว (ปวีณา แสงเดื่อน, 2551) ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมมีข้าวเป็นสินค้าเกษตรกรรมที่สำคัญเพราะนอกจากจะผลิตเพื่อบริโภคภายในประเทศแล้วยังเป็นสินค้าเกษตรกรรมส่งออกที่สามารถสร้างรายได้ในรูปเงินตราต่างประเทศเป็นมูลค่ามากในแต่ละปี ซึ่งแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิที่สำคัญและใหญ่ที่สุดอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะแถบทุ่งกุลาร้องไห้ครอบคลุมพื้นที่ 5 จังหวัด รวม 10 อำเภอ คือ จังหวัดร้อยเอ็ด 4 อำเภอ จังหวัดสุรินทร์ 2 อำเภอ จังหวัดมหาสารคาม 1 อำเภอ จังหวัดยโสธร 2 อำเภอ และจังหวัดศรีสะเกษ 1 อำเภอ

ในปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การปฏิบัติโดยมีแนวทางการพัฒนาหลักเพื่อเพิ่มศักยภาพการผลิตสินค้าเกษตรไปสู่มาตรฐานเกษตรอินทรีย์และอาหารปลอดภัย มีแนวทางในการสนับสนุนแผนงานพัฒนาทุ่งกุลาร้องไห้ให้เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพสูงและสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มสู่ตลาดอย่างยั่งยืนโดยวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรมจึงมีการคิดนำคุณค่า จากศักยภาพต่างๆ มาขับเคลื่อนการพัฒนาจังหวัดโดยปรับเปลี่ยนพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ ทั้ง 5 จังหวัด ได้แก่ มหาสารคาม ยโสธร ศรีสะเกษ สุรินทร์ และร้อยเอ็ด จำนวนพื้นที่รวม 2,107,690 ไร่ มีประชากรที่ทำการเกษตรอยู่ในพื้นที่จำนวน 464,785 คน ให้เป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ ด้วยการนำวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม (วทน.) มาใช้ในการปรับโครงสร้างการผลิตและการสร้างมูลค่าเพิ่มตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เพื่อให้พื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพสูง มีระบบการผลิตที่ชุมชนมีส่วนร่วมมีการแปรรูปผลผลิตข้าวให้เป็นสินค้านวัตกรรม เป็นเขตพัฒนาที่เอื้อต่อการสร้าง New Startups ในกลุ่มอุตสาหกรรมอาหาร ตลอดจนสามารถจัดจำหน่ายสินค้าผ่านช่องทางพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ

รวมถึงอาจพัฒนาไปสู่การเป็นเมืองนวัตกรรมข้าว (Rice Innopolis) (อนุสรณ์ แก้วกังวาล, 2559)

จังหวัดร้อยเอ็ดได้กำหนดแผนพัฒนาจังหวัดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ. 2557 - 2560 โดยกำหนดวิสัยทัศน์ เพื่อเป็นทิศทางการพัฒนา คือ “เป็นผู้นำการผลิตข้าวหอมมะลิสู่สากล พัฒนาคนและการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน” มีพันธกิจ ในการพัฒนาประสิทธิภาพและมาตรฐานการผลิตข้าวหอมมะลิสู่สากล มีประเด็นยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ที่จะพัฒนาคุณภาพการผลิตและการตลาดสินค้าภาคการเกษตรให้ได้มาตรฐานและแข่งขันได้ (สำนักงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด, 2557)

เครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน เป็นกลุ่มเกษตรกรที่จังหวัดร้อยเอ็ด โดยหอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ด ได้สนับสนุนเนื่องจากการรวมกลุ่มกันของสมาชิกที่เข้มแข็งและเป็นตัวอย่างของการผลิตผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ที่มีความหลากหลาย เครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 บ้านสำราญ ตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตต์ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นกลุ่มเกษตรกรที่รวมกลุ่มกันผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์โดยอาศัยพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ซึ่งอุดมไปด้วยแร่ธาตุ ความเค็มของเกลือ อุณหภูมิความร้อน ผสมกับภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำนา ทำให้ข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ยังคงความหอม นุ่ม อร่อย มาอย่างยาวนาน แต่ในการผลิตโดยทั่วไปในเขตพื้นที่ตำบลหนองแคนทั้ง 11 หมู่บ้าน มักประสบปัญหาคือการขาดทุนในการดำเนินการ และการบริหารปัจจัยการผลิต ขาดวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินการผลิต รวมถึงประสบปัญหาด้านการบรรจุภัณฑ์และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ จึงจำเป็นต้องแสวงหาหนทางในการพัฒนา ซึ่งเป็นประเด็นน่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในการพัฒนากลุ่มเกษตรกรที่จะนำข้อมูลและองค์ความรู้ที่ได้นำมาปรับปรุงระบบการจัดการ การคัดสรร การแปรรูป การจัดจำหน่าย อันจะส่งผลให้การผลิตข้าวหอมมะลิของกลุ่มเครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์

การพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือสู่การปฏิบัติตามนโยบายของคณะรัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ตลอดจนนำไปสู่การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่การเป็นสินค้า OTOP ระดับสากล เพื่อพัฒนาชุมชน และประเทศชาติอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน
2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและความต้องการของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน ในการผลิตข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้
3. เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิของเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน

สมมุติฐาน

ความสามารถและศักยภาพของเกษตรกรเป็นปัจจัยสำคัญในการแปรรูปผลิตภัณฑ์

ขอบเขตของการวิจัย

วิจัยครั้งนี้ศึกษาจากผู้นำเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการศึกษาครั้งนี้เป็นกรณีศึกษาการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีบทบาทในการดำเนินงานในเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informants) รวมจำนวนทั้งสิ้น 6 คน ได้แก่ ผู้นำเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน จำนวน 1 คน และสมาชิกเครือข่ายเกษตรกรที่ยั่งยืนตำบลหนองแคน จำนวน 5 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (structured-interview) และกรอบการสนทนากลุ่ม โดยแบบสัมภาษณ์มีลักษณะเป็น 2 ตอน ได้แก่ ตอนที่ 1 เป็นข้อมูลพื้นฐาน ด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ตอนที่ 2 เป็นประเด็นเรื่องการจัดการเครือข่าย การพัฒนาศักยภาพกลุ่มเกษตรกร

2.2 แบบสังเกต ซึ่งใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

2.3 กรอบการสนทนากลุ่ม เป็นประเด็นเรื่องการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกร โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตร

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ศึกษามีวิธีการดำเนินงานตามขั้นตอนต่อไปนี้

3.1 การลงพื้นที่เก็บข้อมูลประสานงานกับกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่

3.2 การเข้าร่วมสัมภาษณ์และสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ศักยภาพการผลิตผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตร โดยการถอดบทเรียนจากกรณีที่ประสบความสำเร็จและแนวทางในการพัฒนาศักยภาพกลุ่มเกษตรกรเพื่อให้ได้องค์ความรู้ นวัตกรรม หรือบทเรียนที่เป็นแบบอย่างที่ดี

3.3 สังเกตภาคสนามโดยการติดตามและสังเกตการดำเนินงานของเครือข่ายในพื้นที่ที่ศึกษา

3.4 การจัดสนทนากลุ่มย่อย (focus group discussion) โดยการสนทนาในประเด็นการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกร โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตร

4. การวิเคราะห์ข้อมูล รวบรวมข้อมูลแล้วตรวจสอบความถูกต้องโดยการยืนยันข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content analysis) สรุปองค์ความรู้ที่ได้ ถอดบทเรียนจากการสังเกต นำเสนอประกอบประเด็นสำคัญ เหตุการณ์ วิธีการปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้าง

มูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตร จากนั้นสรุปนำเสนอผลเชิงพรรณนาความตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

ผลการวิจัย

1. แนวทางพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มของเครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน ประกอบไปด้วยแนวทางในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1.1 การจัดการเครือข่ายที่มีประสิทธิภาพ

1.1.1 การจัดการเครือข่าย เพื่อเป็นองค์กรที่พึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการจัดตั้งกลุ่มเพื่อต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง สร้างรายได้ด้วยการผลิตโดยใช้ระบบเกษตรอินทรีย์ในชุมชนตามวิถีชีวิตแบบชนบทดั้งเดิม เช่น การทำนา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ มีการส่งเสริมการผลิตเพื่อสร้างความปลอดภัยทางอาหาร เพื่อเป็นช่องทางการจำหน่ายสินค้าที่มีคุณภาพให้แก่คนในพื้นที่และผู้บริโภคที่สนใจในเรื่องของอาหารปลอดภัยซึ่งกำลังได้รับความนิยมอยู่ในปัจจุบัน การจัดการองค์กรของกลุ่มเครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน เป็นรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ประกอบไปด้วยกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร เช่น น้ำผลไม้ น้ำสมุนไพร กลุ่มปศุสัตว์อินทรีย์ และตลาดสีเขียว ในแต่ละกลุ่มมีการวางโครงสร้างการดำเนินการซึ่งประกอบด้วย ประธานกลุ่มเกษตรกรกรรมการบริหารและสมาชิก ซึ่งนอกจากกลุ่มมุ่งส่งเสริมผลิตภัณฑ์โดยการสร้างมูลค่าเพิ่มแล้วยังมีส่วนร่วมในการร่วมแก้ปัญหา โดยการจัดประชุมกรรมการบริหารและสมาชิกอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังมีช่องทางในการสื่อสารสมาชิกโดย การจัดการความรู้ เพื่อมุ่งคุณภาพการผลิตและการรักษาคุณภาพซึ่งจะทำให้ข้าวหอมมะลิคงความหอม และมีการจัดการความรู้ด้านการผลิตข้าวอินทรีย์ ซึ่งเริ่มจากการปลูกข้าว การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว จนถึงการผลิตและบรรจุภัณฑ์ โดยการเปิดโอกาสให้สมาชิกเรียนรู้จากเพื่อนสมาชิกที่ประสบผลสำเร็จลักษณะการจัดการความรู้เครือข่ายวางแผนการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ ซึ่งเป็นกระบวนการหลักใน

การสร้างศักยภาพให้กับกลุ่ม

1.1.2 การสร้างวัฒนธรรมองค์กรสมาชิก

มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นและตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม มีการจัดประชุมกลุ่มอย่างต่อเนื่องเพื่อรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรคการทำงานที่ผ่านมาทำให้ทราบแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ตลอดจนการร่วมกันเสนอความคิดเห็นเพื่อจัดการกับปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น

1.2 การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับของตลาด

1.2.1 การออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ มียี่ห้อสินค้าการค้าและมีการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามเหมาะในการจัดจำหน่าย

1.2.2 การแปรรูปผลิตภัณฑ์ มีการบรรจุข้าวประเภทต่างๆ ในกล่องที่สวยงามออกจำหน่าย และได้แปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผงพอกหน้าข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ (Jasmine Rice Powder Mask Thung Kula Ronghai) บรรจุของจำหน่าย มีสรรพคุณช่วยให้ใบหน้าและผิวหนังเต่งตึง ผ่องใส ลดการอักเสบของผิวและปัจจุบันอยู่ในขั้นตอนของการพัฒนาผลิตภัณฑ์นวัตกรรมจากข้าวหอมมะลิ เช่น โคลนพอกหน้า เซรั่มจากข้าวหอมมะลิ สบู่ น้ำนํ้าข้าวหอมมะลิ สบู่ น้ำนํ้ามันรำข้าวหอมมะลิ สบู่ รำข้าวหอมมะลิ ครีมนวดนํ้า โลชั่น และสครับ โดยใช้แบรนด์ ESANA เพื่อให้เกิดความเป็นสากล

1.2.3 การจัดหาสถานที่จำหน่าย มีการจัดจำหน่ายทางสื่อออนไลน์ การออกร้านจำหน่ายตามงานแสดงสินค้า และวางขายให้แก่นักท่องเที่ยวที่โรงแรมเพชรรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

1.2.4 การประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ มีการใช้ช่องทางออนไลน์ที่หลากหลาย ในการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์

1.3 การสนับสนุนจากองค์กรภาครัฐ

1.3.1 การสนับสนุนเงินทุน/แหล่งทุน โดยผู้ว่าราชการจังหวัดร้อยเอ็ด เช่น การจัดสรรงบประมาณ

ในการจัดการด้านกระบวนการการผลิต มีการนำเกษตรกรไปอบรมศึกษาดูงาน นอกจากนี้ยังมีการจัดสรรงบประมาณเพื่อสร้างโรงงานในการผลิตผลิตภัณฑ์แปรรูปจากข้าวหอมมะลิ

1.3.2 การตลาด หอการค้าจังหวัดร้อยเอ็ดได้เข้ามาสนับสนุนโดยใช้กลยุทธ์การขายตรง (Direct Sales) กับทางตลาดที่เป็นโรงแรมชั้นหนึ่ง เช่น โรงแรม

เพชรรัตน์ ซึ่งมีการเชื่อมโยงการค้าตลอดปี มีการนำสินค้าไปนำเสนอ (Road show) ที่สิงคโปร์ และในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ ส่งเสริมช่องทางการตลาดใหม่ใหม่ เช่น การค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern Trade) มีการนำสินค้าไปจำหน่ายที่ห้างแม็คโคร และในปัจจุบันมีการติดต่อที่จะจำหน่ายผลิตภัณฑ์ที่ห้างบิ๊กซี

ภาพที่ 1

ภาพที่ 2

ภาพที่ 1 และ 2 ผลิตภัณฑ์ข้าวอินทรีย์ของเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคน

ภาพที่ 3

ภาพที่ 4

ภาพที่ 3 และ 4 ผงและโคลนพอกหน้าจากข้าวหอมมะลิ

2. ปัญหาอุปสรรคและความต้องการของกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรยั่งยืนตำบลหนองแคน ในการผลิตข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้ ประกอบไปด้วยประเด็นต่างๆ ดังนี้

2.1 ปัญหาด้านผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ชาวนาหันไปทำการเกษตรเชิงเดี่ยวโดยการปลูกอ้อยซึ่งใช้สาร

เคมีในปริมาณมากเป็นปัญหาต่อสิ่งแวดล้อม

2.2 ปัญหาด้านทัศนคติของชาวนาในด้านปริมาณการผลิตที่เน้นปริมาณมากกว่าคุณภาพ

2.3 ปัญหาการขาดเงินทุนที่จะมารับซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์เพื่อรวบรวมผลผลิตของเกษตรกรไว้ได้ทั้งหมด

2.4 ปัญหาการขาดความรู้ด้านการรวมกลุ่มเกษตรกร

2.5 ปัญหาเกษตรกรหันมาทำนาหว่านมากยิ่งขึ้น เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวของชาวนาสูงขึ้น

2.6 ปัญหาการแบกภาระต้นทุนทางการผลิต โดยเฉพาะค่าปุ๋ยเคมีที่เข้ามาเพิ่มในส่วนของการผลิต

2.7 ปัญหาด้านเมล็ดพันธุ์เป็นปัจจัยที่ทำให้ต้นทุนในการทำนาของเกษตรกรเพิ่มขึ้น

2.8 เครื่องช่วยเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคนยังขาดในเรื่องของการเชื่อมโยงจุดจำหน่ายผลิตภัณฑ์ในตำบล ซึ่งจุดจำหน่ายดังกล่าวมีเฉพาะในหมู่ที่ 5 บ้านสำราญ ตำบลหนองแคน จึงควรมีการขยายเครือข่ายในหมู่บ้านต่างๆ ของตำบลหนองแคนเป็นการประชาสัมพันธ์ผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายยิ่งขึ้น

3. ข้อเสนอแนะในการพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิของเครือข่ายเกษตรยั่งยืนตำบลหนองแคน

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้ให้ข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

3.1 ควรส่งเสริมธุรกิจค้าปลีกสมัยใหม่ (Modern Trade) อย่างเป็นระบบ มุ่งเน้นในการนำเสนอสินค้าที่มีความหลากหลาย

3.2 ควรจัดสินค้าให้มีความหลากหลาย โดยอาจแบ่งเป็นกลุ่มสินค้าบริโภค และสินค้าอุปโภค

3.3 ควรมีการนำระบบเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการให้บริการ เช่น การขายระบบออนไลน์ เป็นต้น

3.4 ควรสร้างกลุ่มบริหารอย่างมืออาชีพ ทั้งในกระบวนการผลิต การประชาสัมพันธ์ การตลาด และการจัดจำหน่าย

3.5 ควรเปิดช่องทางในการรับฟังข้อมูลที่เป็นข้อเสนอแนะจากกลุ่มลูกค้า เพื่อปรับปรุงและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานได้ตรงตามความต้องการของลูกค้า

3.6 ควรตกแต่งร้านให้สวยงามสะอาดตา จัดเรียงสินค้าหลากหลายชนิดอย่างเป็นระเบียบเพื่อให้ผู้บริโภคเลือกซื้อได้เองตามความพอใจ หรือสามารถบริการตนเองได้ (self service)

3.7 ควรตั้งศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของเครือข่ายในทำเลที่การเดินทางไปมาสะดวก หรืออยู่ในจุดที่เป็นที่สนใจของผู้คนทั่วไป

3.8 ควรมีการจัดรายการส่งเสริมการขายที่จูงใจและมีการใช้ระบบการสื่อสารการตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดประสิทธิผลการทำงานที่ดี

3.9 สร้างความตระหนักและรับรู้ถึงประโยชน์และรายได้จากการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อให้เกษตรกรมีความเข้าใจอันจะนำไปสู่การทำเกษตรอินทรีย์ทั้งหมู่บ้านหรือทั้งตำบล

อภิปรายผลการวิจัย

1. กระบวนการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรที่สำคัญประกอบด้วย 1) การจัดองค์กรของกลุ่มที่ชัดเจนที่ประกอบด้วยประธานกลุ่ม กรอบการบริหาร และสมาชิกกลุ่มที่มีการประชุมอย่างต่อเนื่อง และมีการจัดการความรู้ ในกลุ่มนับแต่การพูดคุย สาธิต แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งมีทั้งในระดับชุมชน และระดับกลุ่มซึ่งสอดคล้องกับข้อคิดของ ปราโมทย์ เหลาลาภะ (2556) ที่ศึกษาการจัดการความรู้ของเกษตรกรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและอภิชาติ ชิตบุรี (2556) ซึ่งได้ถอดองค์ความรู้ของการจัดการความรู้ในชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาและเพิ่มมูลค่าของผลผลิตทางการเกษตรจากกระบวนการพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรได้นำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับของตลาด โดยการออกแบบผลิตภัณฑ์และบรรจุภัณฑ์ให้มียี่ห้อสินค้าและมีการออกแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามเหมาะสมในการจัดจำหน่าย รวมถึงการแปรรูปผลิตภัณฑ์ มีการบรรจุข้าวประเภทต่างๆ ในกล่องที่สวยงามออกจำหน่าย และการแปรรูปผลิตภัณฑ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผงพอกหน้าข้าวหอมมะลิ

ทุ่งกุลารั้วของจำหน่าย เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์นั้นเป็นรูปแบบการดำเนินงานที่ประสบผลสำเร็จซึ่งเห็นได้จากการดำเนินงานของกลุ่มเครือข่ายเกษตรยั่งยืน ตำบลหนองแคนที่ได้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากข้าวหอมมะลิทุ่งกุลารั้วให้ขึ้น ซึ่งเป็นที่ยอมรับของกลุ่มลูกค้าที่ได้ทดลองใช้ จนมีการนำไปสู่นวัตกรรมการผลิตใหม่ที่ใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ร่วมกับภูมิปัญญาพื้นบ้านเข้ามาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์อีกหลายชิ้น เช่น โคลนพอกหน้าเซรั่มจากข้าวหอมมะลิ สบู่ น้ำมันข้าวหอมมะลิ สบู่ น้ำมันรำข้าวหอมมะลิ สบู่รำข้าวหอมมะลิ ครีมอาบน้ำ โลชั่น และสคริป เป็นต้น เป็นอีกกลยุทธ์ในการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของกัลยารัตน์ คุณชมพู่ (2554) ที่ได้ศึกษาการสร้างมูลราคาเพิ่มผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องดำปลาตูก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน ผลการศึกษา พบว่า การสร้างมูลราคาเพิ่มผลิตภัณฑ์ข้าวกล้อง คือ การพัฒนาให้ข้าวกล้องมีผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายโดยมีวิธีการที่จะสร้างมูลราคาเพิ่ม คือ ใช้วิธีการส่งเสริมการแปรรูปข้าวกล้องให้เป็นผลิตภัณฑ์ผงข้าวกล้องเพื่อชงดื่มส่งเสริมสุขภาพ ทำการแปรรูปข้าวกล้องให้เป็นผลิตภัณฑ์ผงนัวใช้ปรุงอาหารสำหรับแทนผงชูรส ซึ่งผงนัวจะมีหลายรสชาติแล้วแต่ส่วนผสม การแปรรูปข้าวกล้องเป็นผลิตภัณฑ์น้ำข้าวกล้องงอก การนำเข้ากล้องมาแปรรูปเป็นข้าวแท่งธัญชาติ นอกจากนี้การหุงข้าวกล้องโดยใช้ใบเตยเพิ่มกลิ่นหอมในการหุง รูปแบบบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามน่าสนใจ การประชาสัมพันธ์ถึงประโยชน์ของการกินข้าวกล้อง การนำเข้ากล้องมาจัดเลี้ยงรับรองแทนข้าวขาวในงานต่างๆ ในหมู่บ้าน การใช้บุคคลต้นแบบที่รับประทานข้าวกล้องแล้วเห็นถึงประโยชน์ของข้าวกล้อง การประชาสัมพันธ์ การแนะนำการเก็บรักษาข้าวกล้องไม่ให้ตัวมอดกัดกินข้าว และการจัดทำผลิตภัณฑ์ที่ทำจากข้าวกล้องให้หลากหลายยิ่งขึ้นยังช่วยในการสร้างมูลราคาเพิ่มผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องตำบลปลาตูก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูนได้

2. การพัฒนาและยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในชุมชน ด้วยการผลิตระบบเกษตรอินทรีย์

ในชุมชนตามวิถีชีวิตในชนบทดั้งเดิม เช่น การทำนา การปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ เป็นการพัฒนากลุ่มเกษตรกรในรูปแบบของกระบวนการทำงาน ที่เกิดผลสำเร็จ และการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนที่ต้องการสร้างมูลค่าเพิ่มให้แก่ผลิตภัณฑ์ด้านการเกษตรทั้งการผลิตข้าวหอมมะลิ อินทรีย์ในบรรจุภัณฑ์ที่สวยงามและการแปรรูปข้าวหอมมะลิ เป็นเครื่องสำอางจึงเป็นรูปแบบของการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นผสมผสานองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เกิดเป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่มเกษตรกร การสร้างองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในด้านการสร้างนวัตกรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยพัฒนากลุ่มเกษตรกรให้มีความรู้เพื่อเพิ่มศักยภาพด้านการตลาดและการแข่งขันในอนาคต สร้างรายได้ให้แก่ชุมชน เกิดเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของชัยณรงค์ นามนาเมือง (2554) ที่ได้ศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวกล้องงอก ศึกษากรณีตำบลไชยสอ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น พบว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้าวกล้องงอกตำบลไชยสอ เป็นภูมิปัญญาที่ในท้องถิ่นไม่ค่อยได้รับความสนใจมากนัก ในระยะเริ่มแรกแต่ในปัจจุบันกลุ่มสามารถพัฒนาจากเดิมที่เป็นการผลิตเพียงเพื่อการบริโภคในครัวเรือนของสมาชิกภายในกลุ่มเท่านั้น ได้มีการพัฒนาไปสู่การสร้างรายได้ให้กับกลุ่มปีละหลายแสนบาท และจากการที่กลุ่มมีระบบการบริหารจัดการที่เข้มแข็งมากไม่ว่าเรื่องโครงสร้าง ระบบการเงิน บัญชี กลุ่มข้าวกล้องงอกจึงถือว่าเป็นกลุ่มที่สามารถพึ่งตนเองและยังสร้างเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ให้กับชุมชนได้

3. การจัดการความรู้ของเกษตรกรด้านการผลิตและการรักษาคุณภาพข้าวหอมมะลิและความรู้เรื่องขั้นตอนการผลิตข้าวอินทรีย์ของเกษตรกร ซึ่งเป็นความรู้ที่เกิดจากภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากบรรพบุรุษผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ในปัจจุบัน จึงเกิดเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับข้าวหอมมะลิทุ่งกุลารั้วให้ได้เป็นอย่างดี ซึ่งจากการศึกษาวิจัยของวัชรินทร์ แสนรุ่งเมือง (2551) ที่ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาการผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐาน

เพื่อการส่งออกของเกษตรกรในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ พบว่าในการพัฒนาการผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐาน เกษตรกรมีการปรับใช้เทคโนโลยีและปัจจัยภายนอกมากขึ้นสามประการ ได้แก่ ประการที่หนึ่ง พัฒนาการผลิตข้าวด้านคุณภาพโดยวิธีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ไม่ให้มีพันธุ์ข้าวอื่นปะปน ประการที่สอง ด้านปริมาณโดยวิธีการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ให้สูง และประการที่สาม ด้านคุณภาพโดยวิธีการเก็บรักษาผลผลิตข้าว ซึ่งทั้งสามประการนี้เกษตรกรควรมีการปรับใช้ความรู้เทคโนโลยีการเกษตรผสมผสานกับภูมิปัญญาพื้นบ้าน เพื่อพัฒนาการผลิตข้าวหอมมะลิ 105 ให้ได้มาตรฐาน ด้านปริมาณโดยวิธีการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ให้สูง และด้านคุณภาพโดยวิธีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อเก็บไว้ทำพันธุ์ การเก็บรักษาผลผลิตข้าวให้มีคุณภาพการหุงต้มดีเพื่อการส่งออก

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนาศักยภาพเครือข่าย

1.1 ด้านบริหารเครือข่ายควรมีการวางแผนการจัดกิจกรรมของกลุ่มเกษตรกร ที่ชัดเจนและดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สมาชิกกลุ่มมีโอกาสในการนำเสนอความต้องการปัญหาอุปสรรค ให้เครือข่ายได้มีส่วนในการแก้ไขและตอบสนองความต้องการ

1.2 ด้านการจัดการองค์กรควรมีความชัดเจนด้านบทบาทของการบริหารเครือข่ายและสมาชิกโดยเกิดจากความเป็นธรรมของทุกฝ่าย

1.3 ควรมีการวางแผนงานด้านการพัฒนาองค์กรพัฒนาสมาชิกเครือข่ายด้านการพัฒนากลยุทธ์การตลาด

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยในอนาคต

ควรมีการศึกษาวิจัยกระบวนการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จและเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นการสร้างนวัตกรรมด้านข้าวหอมมะลิทุ่งกุลาร้องไห้เพื่อการสร้างมูลค่าเพิ่ม

เอกสารอ้างอิง

1. กัลยารัตน์ คุณชมพู่. (2554). การสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ข้าวกล้องตำบลทาบลาตูก อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน. รายงานการศึกษาระดับปริญญาตรี วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยาลัย การปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
2. กรมการข้าว. 2558. รายงานการประเมินผลการจัดงานวันข้าวและชาวนาภายใต้แนวคิด “ได้ร่วมพระบารมี อารังวิถีข้าว ชาวนาไทยสู่สากล”. รายงานการประเมินผลการจัดงานกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
3. ชัยณรงค์ นามนาเมือง. (2554). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการผลิตข้าวกล้องงอก ศึกษากรณีตำบลไชยสอ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดขอนแก่น. รายงานการศึกษาระดับปริญญา ตรี วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
4. ปวีณา แสงเดือน. 2551. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการยอมรับการผลิตข้าว หอมมะลินทรีย์ของเกษตรกรทำนา เขตทุ่งกุลาร้องไห้ในจังหวัดร้อยเอ็ด. วารสารบัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2551), หน้า 115-123.
5. วชิรินทร์ แสนรุ่งเมือง. (2551). ภูมิปัญญาพื้นบ้านในการพัฒนาการผลิตข้าวหอมมะลิมาตรฐานเพื่อการส่งออกของเกษตรกรในเขตทุ่งกุลาร้องไห้. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
6. สำนักงานสถิติจังหวัดร้อยเอ็ด. 2557. รายงานวิเคราะห์สถานการณ์จังหวัดร้อยเอ็ด. ค้นเมื่อ 22 กันยายน 2559, จาก http://osthailand.nic.go.th/masterplan_area/provincial%20analysis%20report.html
7. อนุสรณ์ แก้วกังวาล. 2559. ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดร้อยเอ็ด โมเดล ร้อยเอ็ด 4.101. เอกสารประกอบการประชุม เรื่อง แนวทางการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจจังหวัดร้อยเอ็ด.